

"אם לא תאכל, יבוא שוטר" או - על פגיעותם הרבה של קטינים בחקירה משטרתית והצורך בהסדרת כללים ייחודיים

עו"ד נטע פת*

מלבד שלוש הזכויות שפורטו, לא קיימת כיום כל התייחסות חקיקתית לדרך החקירה (למשל משכה, התנאים שיש לספק לקטין במהלכה) או לאופן שבו ראוי לחקור קטינים, והכללים לגבי חקירת קטינים זהים לאלו הקיימים בקרב בגירים. מותר לחקור ארוכות, לבודד, לשקר, להשתמש במניפולציות, במדובבים ובראיות בדויות, להבטיח, לאיים ולצעוק. מותר לעשות כל מה שנדרש, בחתירה לחקר האמת.

בתי המשפט לנוער גם הם ממעטים להתייחס לאופן בו ראוי לחקור קטינים. עם זאת, ניצני פסיקה מהשנים האחרונות, המתייחסים לפגיעותם וייחודיותם של קטינים בחקירה, מתחילים לייצר את האבחנה הנדרשת בין קטינים לבגירים. תזכיר חוק חקירת חשודים קטינים שפורסם לאחרונה גם הוא מתייחס לפגיעותם המיוחדת של קטינים בחקירה,⁴ ולצד הסדרים נוספים בחקירה, מוצע בתזכיר להוסיף התייחסות כללית נורמטיבית באשר לפגיעותו של הקטין נוכח הפעלת הסמכות כלפיו.

ברשימה זו אתמקד בחקירותיהם של קטינים חשודים, ואעמוד על הסוגיות הבאות: א. המאפיינים הייחודיים לקטינים, המעמידים אותם בסיכון רב להודאות שווא. ב. הזכויות שהקנה המחוקק לקטינים בחקירה, אשר אין בהן די כדי למנוע פגיעה בקטינים. ג. הצורך בהסדרת כללים חקירתיים לקטינים ומה ראוי להסדיר? ד. סוגיות פסיקה - תפקידו של בית המשפט.

א. מאפייני הקטנות והשפעותיהם בחקירה

הצורך בכללי חקירה ייחודיים לחקירתם של קטינים חשודים אינו נובע רק מן ההכרה בחשיבות שמירת זכויותיו של הקטין כקטין, אלא גם מן הקונצנזוס המחקרי הקיים כיום כי קטינים הם בין האוכלוסיות המוטות ביותר למסירת הודאות שווא בחקירות.⁵ קונצנזוס זה קיים,

עשרות אלפי בני-נוער נחקרים בכל שנה בתחנות המשטרה, כעדים, כחשודים,¹ או כנפגעי עבירה.² לרובם הגדול תהיה זאת חוויה ראשונית וחד פעמית, ובכל זאת - בעלת פוטנציאל גבוה לפגיעה בקטינים.

השלב ההתפתחותי בו נמצאים קטינים מסכן ומעמיד אותם בפגיעות יתר בעת חקירה משטרתית. קטגוריאלית, קטינים סוגסטיביים, נתונים להשפעות ורגישים יותר ללחצים חיצוניים מאשר בגירים. קטינים נוטים לאימפולסיביות, מושפעים מלחצים חיצוניים ומונעים מהרצון לסיים מצבים מלחיצים במהירות האפשרית. זאת, מבלי יכולת של ממש לשקול את השלכות ארוכות הטווח של מעשיהם.³ ההכרה בפגיעות הרבה יותר של קטינים בחקירה, והצורך בהגנה, באו לידי ביטוי בתיקון 14 לחוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971 (להלן: חוק הנוער), אשר נכנס לתוקפו בשנת 2009, והעניק לקטינים שלוש זכויות יתר מרכזיות בחקירה: הזכות להיוועץ לא רק עם עורך דין אלא גם עם ההורים לפני החקירה, הזכות לנוכחות הורים בחקירה, והזכות שלא להיחקר בשעות הלילה.

זכויות ייחודיות אלו ניתנו במטרה לאזן מעט את כוחה הרב של המשטרה, לעומת המשאבים הפיזיים, הרגשיים והנפשיים המוגבלים של קטינים, בסיטואציה המורכבת של חקירת משטרה.

ואולם, זכויות אלו אינן ממומשות באופן מלא, הן בשל קיומם של חריגים בחוק, המאפשרים למשטרה להגביל את מימוש הזכויות, והן בשל ייתורם של הקטינים על זכויותיהם. יתרה מכך, אף לו היו הזכויות הללו מקוימות במלואן, כפי שאטען, אין בהן כדי לספק מענה הולם לעמדת הנחיתות הנובעת ממאפייני הקטניות.

חרף ההכרה בפגיעותם של קטינים בחקירה ובצורך להגן עליהם,

* עו"ד נטע פת, מתמחה בייצוג קטינים, בעלת המרכז המשפטי-טיפולי לייצוג בני-נוער. ייצוג נוער מחייב חברת-נפש מהתחום, אני זכיתי בעו"ד רחל דניאלי, הממונה הארצית על תחום הנוער בסניגוריה הציבורית. ברצוני להודות גם לחברי מערכת הסניגור, ד"ר ענת הורוויץ, ד"ר אלקנה לייסט, עו"ד מורן כרמון והמתמחה גל ינובסקי על הערותיהם הטובות.

1 בשנת 2014 נפתחו 26,216 תיקים במשטרה לקטינים. ראו: לקט נתונים, **שנתון ילדים בישראל**, המועצה הלאומית לשלום הילד, בעמ' 29 (2015). www.children.org.il/Files/File/SHNATON/Leket2015.pdf [להלן: "דו"ח המועצה לשלום הילד"]. בשנת 2012 נחקרו 21,464 קטינים חשודים או גלויים (קטינים שנחקרו אך אין להם רישום פלילי). ראו: טל גוטפריד-עוז ונילי זולן-אברס "טיפול המשטרה בבני נוער עוברי חוק" **העיקר במחקר 2012-2013 מחקרים וסקירת ספרות בתחומי העשייה של משטרת ישראל: אסופת מאמרים** 107, 111 (2014).

2 מנתוני המועצה לשלום הילד עולה כי 12,082 תיקים נפתחו בשנת 2014 בגין פגיעה בילדים. ראו דו"ח המועצה לשלום הילד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 33.
3 Jodi L. Viljoen, Jessica Klaver and Ronald Roesch, *Legal Decisions of Preadolescent and Adolescent Defendants: Predictors of Confessions, Pleas, Communication with Attorneys, and Appeals*, 29.3 LAW & HUM. BEHAV. 253 (2005)

4 תזכיר חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) (תיקון) (חקירת קטינים), התשע"ו-2016.

5 בהתאם להכרה זו, הוקם בשנת 2008 מרכז חפות מיוחד לקטינים, אשר חוקר ומסייע לקטינים וצעירים שהורשעו הרשעת שווא וכן משפט וכמקור מחקרי. ראו <http://www.law.northwestern.edu/legalclinic/wrongfulconvictionsyouth/aboutus> CWCY - The Center on Wrongful Convictions of Youth. כן ראו Joshua A. Tepfler, Craig M. Cooley & Tara Thompson, *Convenient Scapegoats: Juvenile Confession and Exculpatory DNA in Cook County, IL*, 62 RUTGERS L. REV. 887 (2010); Samuel R. Gross & Michael Shaffer, *Exonerations in the United States, 1989-2012: Report by the National Registry of Exonerations*. Retrieved from: https://www.law.umich.edu/special/exoneration/Documents/exonerations_us_1989_2012_summary.pdf

הודו במעשה שלא ביצעו, ובסך הכל (בשתי הקבוצות שנחקרו) 69% מהנבדקים מסרו הודאת שווא לפיה אכן נגעו במקש. נתון נוסף ומטריד שהתגלה הוא ש-28% מנבדקים הפנימו באופן מלא את אשמתם, על אף היותם חפים ממעשה (חזרו על גרסת האשם שלהם גם בפני מדובר).

כאמור, במחקרים מאוחרים שנערכו בהתאם למתודה המחקרית הזו, נמצאה נטייה משמעותית של קטינים לחתום על הודאת שווא ביחס לבגירים בגילאי 18-26. ¹³ זאת בשל צייתנותם המוגברת לבעלי סמכות, נטייתם לאמון-יתר ושאיפתם לרצות את המבוגר העומד מולם. ¹⁴ אלו, לצד יכולתם המוגבלת של קטינים להבין את ההשלכות ארוכות הטווח של מעשיהם, מעמידים אותם בסיכון רב יותר לזיכור על זכויותיהם המוקנות ולמתן הודאות שווא. ¹⁵

חוקרים מתחום הניירו-פסיכולוגיה, מצאו הסברים ביולוגיים להתנהגות האימפולסיבית של בני נוער, הנובעים מהתפתחות מאוחרת של אזור האונה הקדמית במוח - האחראי על שליטה עצמית, יכולת לשקול סיכונים ותגמולים, וקבלת החלטות מסובכות על בסיס חשיבה אסטרטגית. פיצוי על חוסר יכולת זה, מתבצע באמצעות הסתמכות יתר על האזור במוח המושפע מרגשות. כתוצאה מכך, קטינים מועדים יותר למניפולציות תחושתיות כגון אלו המקובלות בחדרי חקירות. ¹⁶

הפעלת מניפולציות רגשיות ופסיכולוגיות על קטינים נחקרים, הבטחות והטבות שווא ובפרט - שימוש במידע כחב בעת חקירתם של קטינים, מגבירות באופן משמעותי את הסיכון לקבלת הודאה כחבת או הפללת שווא של קטיין. ¹⁷ על סוגיה זו עמדה כבר בשנת 1994 גם ועדת גולדברג, אשר הדגישה בדו"ח שפרסמה את מאפייניהם

בין היתר, מפאת יכולתם הפחותה של קטינים להתנגד לבעלי סמכות וכושר שיפוטם הלקוי בקבלת החלטות - דפוס התנהגות המאופיין באימפולסיביות, התמקדות בסיפוקים מידיים וביכולת פחותה להעריך סיכונים עתידיים. ⁶

מחקרים עדכניים של פרויקט החפות האמריקאי, שניתחו זיכויים שהתקבלו על בסיס הודאות שווא, גילו כי כ-40% מההודאות הכוזבות בחקירה התקבלו מקטינים מתחת לגיל 18, ⁷ וכי קטינים צעירים יותר מצויים בסיכון גדול יותר להודות הודאות כוזבות. ⁸ ואכן, ההנחה כי אדם לעולם לא יודה בדבר שלא ביצע כבר מזמן התבדתה. כך גם המחשבה כי רק לחץ פיזי יגרום לאדם להודות בדבר שלא ביצע. ⁹ לחץ פסיכולוגי והטיות נמצאו יעילים לא פחות. ¹⁰

מספר מחקרים אשר נערכו לאורך השנים על בסיס מתודה מחקרית שפותחה על-ידי קייכל וקאסיין ¹¹ בשנות התשעים, בחנו את ההשפעה של שיטות חקירה המשמשות חוקרי משטרה על שיעור הודאות השווא והפנמת האשמה כוזבת על ידי צעירים וקטינים. המחקרים מלמדים כי נטייתם של צעירים, וקטינים במיוחד, להודות במעשה שלא עשו ולהפנים אשם על דבר שלא ביצעו, היא גדולה - בפרט כאשר נעשה שימוש בראיות כוזבות. ¹² המתודה המחקרית, שנבדקה במקור על סטודנטים, פשוטה: הנחקר נדרש להדפיס רשימת מילים המוקראת לו על-ידי נסיין נוסף (שתול המתחזה לנחקר, שמאוחר יותר ישמש בחלק מהמקרים כעד ראיה כוזב ומפילל), בעוד הוא מודה שלא ללחוץ על מקש מסוים שעשוי למחוק את כל מאגר הנתונים. כעבור דקה המחשב כבה, והנסיין ממחר לעמת את הנחקר עם מעשיו. 100% מהנבדקים כלפיהם נעשה שימוש בעד הראיה הכוזב והמפילל, שלכאורה ראה את הנחקר לוחץ על המקש האסור,

Saul M. Kassin, *False Confessions: Causes, Consequences, and Implications for reform*, CURRENT DIRECTIONS PSYCHOL. SCI. 249, 250 6 (2008)

7 מפרויקט החפות האמריקאי עולה כי 38% מהרשעות השווא של קטינים כללו הודאות שווא, זאת בניגוד לבגירים שם רק כ-11% מהרשעות השווא כללו הודאת שווא: <http://www.innocenceproject.org/false-confessions-more-prevalent-among-teens/>

8 לפי מחקר זה, שנערך בין השנים 1989-2012 ובחן 873 מקרים של הרשעות שווא, עולה כי 42% מההודאות הכוזבות בחקירה התקבלו מקטינים מתחת לגיל 18, וכ-74% מהקטינים שהורשעו על סמך הודאה כוזבת היו בין גילאי 11-14, ראו: Gross & Shaffer, לעיל ה"ש 5. וכן ראו: Barry C. Feld, *Real Interrogation: What Actually Happens When Cops Question Kids*, 47.1 LAW & SOC'Y. REV. 24 (2013)

9 Saul M. Kassin & Katherine L. Kiechel, *The Social Psychology of False Confessions: Compliance, Internalization and Confabulation*, 7.3 Psychol. Sci. 125, 125 (1996)

10 כיום, זוהו שלושה סוגים מרכזיים של **הודאות שווא**: הראשונה - רצונית, ללא כל לחץ חיצוני. שכיחה יותר כאשר קיימת הפרעה אישיותית (צורך בתשומת לב, הענשה עצמית), רצון להגן על מישהו אחר או מגבלה הגורמת לאדם להאמין שביצע עבירה. השנייה - מאולצת-צייתנית. נובעת מהרצון להביא להפסקת חקירה קשה, להבטיח תנאים מקלים שהוצעו, או להימנע מהחמרת המצב. כפי שיפורט בהמשך, קטינים נמצאים בסיכון רב לכך. השלישית - מאולצת-הפנמת אשמה. הנחקר עובר תהליך (מעין שטיפת מוח), שגורם לו לחשוב שהוא אכן ביצע את העבירה. הסוג השלישי אינו שכיח, אך נוכח יותר אצל אוכלוסייה פגיעה, כגון קטינים. ראו Kassin, לעיל ה"ש 6, בעמ' 250; וראו גם הועדה לעניין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולעניין העילות למשפט חוזר **דו"ח הועדה** 9-10 (1994) (להלן: **דו"ח ועדת גולדברג**); וכן ברע"פ 4142/04 **מילשטיין נ' התובע הצבאי הראשי** פ"ד סב(1), בפס' 14 לפסק דינו של כב' השופט אדמונד לוי. Kassin & Kiechel, לעיל ה"ש 9, בעמ' 128.

11 Kassin, לעיל ה"ש 6, בעמ' 251.

12 Alison D. Redlich & Gail S. Goodman, *Taking Responsibility for an Act Not Committed: The Influence of Age and Suggestibility*, 27 13 LAW & HUM. BEHAV. 141, 156 (2003)

13 צייתנות ותפיסת מבוגר כגורם סמכותי, שיש להישמע לו, נמצאה כמשמעותית במיוחד בעת מתן הודאת שווא. ראו: Redlich & Goodman, לעיל ה"ש 13, בעמ' 152. וכן ראו: Richard A. Leo and Steven A. Drizin, *The Problem of False Confessions in the Post-DNA World*, 82 N. C. L. REV. 891, 967 (2004)

14 Viljoen, Klaver & Roesch, לעיל ה"ש 3, בעמ' 253.

15 Jay N. Giedd et al., *Brain Development During Childhood and Adolescence: A Longitudinal MRI Study*, 16 1.1.2013 **On-Line הארץ** "האם בני נוער רוצחים אחראיים למעשיהם", <http://www.haaretz.co.il/magazine/the-edge/1.1898059>; Adam Ortiz, *Cruel and Unusual Punishment: The Juvenile Death Penalty: Adolescence, Brain Development and Legal Culpability*, Juvenile Justice Center (2004) available at: http://www.americanbar.org/content/dam/aba/publishing/criminal_justice_section_newsletter/crimjust_juvjus_Adolescence.authcheckdam.pdf

17 ראו: Redlich & Goodman, לעיל ה"ש 13, בעמ' 152-155. וכן ראו Christine S. Scott-Hayward, *Explaining Juvenile False Confessions: Adolescent* **Development and Police Interrogation**, 31 LAW & PSYCHOL. REV. 53, 62-64 (2007)

הייחודיים של קטינים, המעמידים אותם בסיכון רב להודאות שווא בשל לחצי החקירה.¹⁸

ממאמר שכתב ד"ר מאיר גלבו, ניצב משנה (בדימוס), ניתן ללמוד על השיטות והמניפולציות בהן נעזרים בחקירות בישראל, במטרה להגביר את רמת הלחצים הפנימיים של הנחקר ולהביאו לשיתוף פעולה. מרבית המניפולציות עוסקות ביחסים הבין-אישיים בין החוקר לנחקר, וניסיון לייצר יחסי קירבה ותלות. אלו נמצאו כבעלות השפעה רבה על קטינים, אשר חשים כבוד, חשש, הזדהות ורצון למצוא חן בעיני המבוגר-החוקר.¹⁹ הלחצים הפנימיים, אשר נמצאו מחקרית יעילים יותר בהשגת הודאה,²⁰ מושגים באמצעות הרחבת השימוש בנושאים הנתפסים כמלחיצים או מאיימים בעיני הנחקר. בעניינם של קטינים, שכיח השימוש במשפחה וחברים, שנמצא כמסייע להגברת הלחץ הנפשי של מתבגרים.²¹ בשל הרגישות הגדולה של הנחקרים הקטינים, המאפשרת לערער אותם בקלות יחסית, קטינים חותרים ללא לאות לסיוע הסיטואציה המלחיצה של החקירה,²² ולו במחיר של הודאה כוזבת.²³

המחשה חיה לאמור, ניתן למצוא **בסרטון** שפורסם על ידי פרויקט החפות האמריקאי, המתעד את חקירתו של מייקל קרואו, קטין כבן 14, אשר נחקר במשך 10 שעות בגין רצח אחותו בת ה-12.²⁴ יבבות הבכי וזעקות הכאב הפורצות מפיו מעוררות צמרמורת. חוסר האונים והייאוש הנשקף מפניו הם קורעי לב, במיוחד לאחר שמתברר לצופה כי ההודאה שיצאה לבסוף מפיו היתה **הודאה כוזבת**. כל זאת, מבלי שתופעל נגדו אלימות או אמצעים קיצוניים אחרים.

למזלו הרב של קרואו, ראיות מזכות נמצאו בזירת הרצח והאישומים נגדו בוטלו. לולא נחשפו הראיות, לעולם לא היתה נבחנת בשנית שאלת אשמתו.²⁵ **אך מה באשר לנטל הרגשי שקטין זה חווה, בעודו מודה הודאת שווא ברצח אחותו?**

אין ספק כי נסיבות המקרה שתוארו מעלה חריגות. עם זאת, בעניינם של קטינים, לא רק התוצאות הסופיות של החקירה והסיכון מפני הרשעת שווא הוא שמטריד, אלא גם נזקים הנגרמים מאופן ביצוע החקירה עצמה.

מקרה שנדון בבית המשפט המחוזי מרכז-לוד²⁶ מלמד על **פוטנציאל הנזק** הקשה העלול להיגרם לקטינים מחקירת המשטרה. באותו עניין מדובר היה בקטין כבן 16, נורמטיבי וללא עבר קודם, אשר נעצר, נאזק והובל בניידת לתחנת המשטרה, שם נחקר על-ידי שוטרים בגין חשד למעורבות בניפוץ זגוגית. הקטין נדרש במהלך החקירה למסור את שם חברו, אך חשש להלשין.²⁷ מהחלטת בית המשפט נלמד כי עדות מפי אביו של חשוד נוסף באירוע חשפה חקירה שכללה צעקות, דפיקה על השולחן, המולה, אווירה מתוחה וסירוב למתן רשות לצאת, למרות בקשות חוזרות להפסקה בחקירה. על פניו, מדובר בהתנהלות אשר קיימת בחקירות רבות, אך עבור קטינים ההתנהלות עשויה להיחשב כקשה באופן מיוחד, במיוחד לאור היתרון המספרי ופערי הכוחות בין הקטין לבין החוקרים.

כן עלה שבימים שלאחר החקירה הקיא הקטין, סירב לאכול, היה מבלבל ולחוץ, סירב לצאת מחדרו, סבל מקשיי שינה והתפרצויות בכי.²⁸ בפסק הדין נקבע כי בעקבות המעצר ותנאי החקירה הקשים, אשר כללו גם המתנה בת 4 שעות בתחנה באישון לילה, בתנאים לא הולמים, ללא מזון או שתיה ומבלי לאפשר לאימו, אשר נכחה בתחנה, לגשת אליו, נגרם לקטין נזק נפשי רב והוא הוכר כבעל 100% נכות רגשית.²⁹

בית המשפט קבע כי רף הזהירות הנדרש מהמשטרה בעת מעצר וחקירת קטינים הוא גבוה יותר מהרף הנדרש במעצר בגיר ובחקירתו, ופסק כי המשטרה תפצה את הקטין בכחצי מיליון שקלים בגין הנזק הנפשי שנגרם לו. עוד נקבע כי המשטרה הנתבעת יכולה וצריכה היתה לצפות, כי התנהלות בלתי סבירה שלה כלפי מי שהוא קטין אשר זהו המפגש הראשון שלו עם רשויות החוק, על כל הלחץ הנפשי הכרוך בכך, עלולה לגרום לנזק נפשי וכי **"חובת הזהירות החלה על המשטרה בעניינם של קטינים נורמטיביים חשודים היא חובת זהירות מוגברת"**.³⁰

פגיעותם המובנית של קטינים, כפי שפורטה לעיל, והשלכותיה הקשות, הובילה להסדרה של מספר כללים בעת חקירתם של קטינים, להלן אסקור את הכללים ויעילותם בהפחתת הסיכונים הצפויים לקטינים בעת חקירה משטרתית.

18 דו"ח ועדת גולדברג, לעיל ה"ש 10, בעמ' 41.

19 מאיר גלבו, "תשאול קטינים במסגרת חקירה פלילית" **קטינים נפגעים וקטינים פוגעים - תשאול וראיון בהליך משפטי** 71 (מאיר חובב, אירית הרשקוביץ ודבורה הורוביץ עורכים, 2001).

20 במחקרם של Gudjonsson & Petursson נמצא שרק 20% מהנחקרים שהופעלו עליהם לחצים חיצוניים הודו, ואילו 42% מהנחקרים, שהלחצים שהופעלו עליהם היו לחצים נפשיים - פנימיים, הודו בחקירת משטרה: ראו גלבו, לעיל ה"ש 19, בעמ' 73.

21 גלבו, לעיל ה"ש 19, בעמ' 73-72.

22 זאת מאחר והמנגנונים המאפשרים לאדם לשאת תסכולים (הלחצים) ולדחות סיפוקים (השאיפה להקלה) פחות מפותחים אצלם: ראו גלבו, לעיל ה"ש 19, בעמ' 78-79.

23 Kassin, לעיל ה"ש 6, בעמ' 251.

24 ניתן לצפות בקטעים מהחקירה: <https://www.youtube.com/watch?v=WkLHXKHbIVc> ובפרט מדקה 4:19.

25 ראו: Gross & Shaffer, לעיל ה"ש 5.

26 ת"א (מחוזי מרכז) 29825-03-10 **ל"ש נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 10.6.13).

27 שם, פס' 34 לפסק דינו של כב' השופט אהרון מקובר: "מתברר כי חוסר שיתוף הפעולה מבחינת השוטר בייהו התבטא בכך של לא רצה לומר מי שבר את השמשה. זה היה חטאו הגדול. בשל כך נעצר, נאזק, הועלה לניידת בכח, הובא לתחנה ונחקר כפי שנחקר. אין שום הצדקה להתנהגות זו מצד המשטרה". (ההדגשה אינה במקור)

28 שם, פס' 7 לפסק הדין.

29 שם, פס' 38 לפסק הדין.

30 שם, פס' 25 לפסק הדין: **"במקרה כזה חובה על המשטרה להתנהג בשום שכל, ברגישות ובהירות יתרה"**. יצוין כי החקירה התקיימה כשנתיים לפני כניסתו של תיקון 14 לחוק הנוער לתוקף. עם זאת, בית המשפט רואה בחוק שנחקק מאוחר יותר כמקור ממנו ניתן ללמוד על הדרך הראויה להתנהלות המשטרה בעת מגעה עם קטינים.

ב. הזכויות המוקנות לקטינים בחקירה - האם יש בהן כדי להגן על קטינים?

חלק ניכר מתיקון 14 לחוק הנוער עסק בשלבי החקירה, ובמסגרתו נוספו שלוש זכויות מרכזיות:³¹ הזכות להיוועץ עם הורים ועורך דין לפני החקירה,³² הזכות לנוכחות הורים בחקירה³³ והזכות שלא להיחקר בשעות לילה,³⁴ בה לא אדון ברשימה זו. הסדרת זכויות אלו פטרה לכאורה את המחוקק מן הצורך לדון במתרחש בתוך חדרי החקירה, שכן על פניו, הוענקו לקטינים כלים הוגנים להתמודדות עם החקירה הפלילית.

אולם, הזכויות האמורות אינן מוחלטות. ראשית, מפני שהמחוקק הגדיר חריגים רחבים המאפשרים למשטרה לשלול את מימוש הזכויות,³⁵ זאת לצד מחדלי משטרה המסכלים את אפשרות מימוש הזכות, כמו גם יידוע חלקי ולא מספק של הזכויות.³⁶ שנית, מפני שקיימת לקטינים אפשרות לזכות בעצמם על הזכויות הללו.

1. יכולתה של המשטרה למנוע את מימוש הזכויות

הגבלת זכויותיהם של נחקרים קטינים על ידי המשטרה באה לידי ביטוי בעיקר באי-קיום חובת היידוע של הסניגוריה הציבורית במקרים של קטין עצור, ובשימוש נרחב בחריגים המאפשרים שלילת הזכות לנוכחות הורים בחקירה.

אי קיום חובת היידוע של הסניגוריה במקרים של קטין עצור

הזכות הבסיסית הקיימת לכל חשוד להיוועץ בעורך דין קיבלה הגנה יתרה בחוק הנוער, בהטלת חובה למסור הודעה ברורה ומובנת לקטין,³⁷ ובחובת היידוע הסניגוריה הציבורית בטרם נחקר קטין עצור.³⁸ ודוק - כיום, רק בעניינם של קטינים עצורים (או מי

שיש כוונה לעצרו) קיימת זכאות לסניגור ציבורי וחובה ליידע את הסניגוריה,³⁹ כלומר - רק באחוז קטן מסך הקטינים הנחקרים.⁴⁰ עם זאת, מנתוני הסניגוריה הציבורית לשנת 2015 עולה כי גם כשמדובר במקרים רגישים אלו, בכ-25% מהמקרים לא הועברה הודעה לסניגוריה הציבורית, ולפיכך לא ניתן לאותם קטינים עצורים ייעוץ לפני חקירה.⁴¹ ההתפלגות הארצית אינה זהה, וניתן להבחין בבידור במחוזות בהן קיימת, ככלל, הקפדה על מימוש הזכות, לעומת מחוזות שבהם רק כ-50% מהקטינים העצורים מקבלים ייעוץ.⁴²

תמונת המציאות, לפיה ישנם מחוזות בהם ב-90% מהמקרים מתממשת זכות החוקית של קטין להיוועצות לפני חקירה, מלמדת שאם קיימת נכונות בקרב חוקרי המשטרה, בהחלט ניתן ליישם הוראת חוק חשובה זו.

שימוש נרחב בחריגים המאפשרים שלילת נוכחות הורים

בחקירה

מעורבות מקסימאלית של הורים בהליכי החקירה והמשפט של קטינים הוכרה על-ידי האו"ם כבעלת חשיבות רבה,⁴³ הן בהיבט הרגשי והן בהיבט המשפטי. בישראל, ככלל, קטינים חשודים זכאים לנוכחות הוריהם בעת חקירתם,⁴⁴ זאת מלבד במקרים בהם הקטין מוותר על זכות זו,⁴⁵ או בהתקיים אחד החריגים הרחבים המנויים בסעיף 9(א) לחוק הנוער, המאפשרים שלילת הזכות. חריגים אלה כוללים, למשל, מקרים בהם נוכחות ההורים פוגעת בטובת החקירה או בטובת הקטין, כאשר החקירה חושפת עניין הנוגע לצנעת חייו של קטין אחר (סיטואציה הרלוונטית לכל מקרה בו הקטין חשוד בפגיעה בקטין אחר - מרביתם הגדול של תיקי הנוער - ובפרט בעבירות בעלות אופי מיני), כאשר קיים חשש לשיבוש ועוד.⁴⁶

31 כן נוספה הודעה על חקירתו של קטין (ס' 9 לחוק הנוער) והחובה להחזיק קטין נחקר בנפרד מבגירים (ס' 13(ב) לחוק הנוער).

32 ס' 9 ו-99(א) לחוק הנוער. הזכות לייעוץ מטעם הסניגוריה הציבורית מוקנית מכוח חוק רק לקטין עצור.

33 ס' 9 לחוק הנוער.

34 ס' 9 לחוק הנוער.

35 בפרט לגבי הזכות לנוכחות הורים בחקירה.

36 כך למשל מדו"ח מבקר המדינה לשנת 2014 עולה כי ב-26% מהמקרים שנבדקו, לא קימו שתי זכויות מהותיות אלו גם יחד, ולא מומשו זכויות היסוד של קטינים כנדרש: מבקר המדינה דו"ח שנתי 164 - לשנת 2014: היבטים בטיפול המשטרה בקטינים המעורבים לכאורה בפלילים 431 (2014) [להלן: דו"ח מבקר המדינה]. בעניין זה אוזכרה החלטת בית משפט השלום לנוער בירושלים בת"פ 10-106-29698-06 מדינת ישראל נ' פלוני (לא פורסם, 16.6.10) לפיה "במקרה שהוחלט שלא ניתן לחקור את הקטינים בנוכחות ההורים, מן הראוי שמשטרת ישראל תדאג להתייצבות של עורך הדין כדי לדאוג לאינטרסים של הקטינים שבגלל גילם אינם יכולים לשקול את כל השיקולים הרלוונטיים".

37 ס' 99(א) לחוק הנוער.

38 ס' 99(ב) לחוק הנוער.

39 תזכיר חוק הנוער, לעיל ה"ש 4, עיקר 10 מציע להרחיב חובה זו באשר לבגירים ולקטינים ולהחילה גם על חשודים קטינים.

40 בשנת 2014, מתוך 26,216 תיקים שנפתחו במשטרה, נעצרו כ-6,231 קטינים. ראו דו"ח המועצה לשלום הילד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 32.

41 במרבית מקרים אלו, הפנייה לייעוץ התקבלה רק לאחר שנסתיימה חקירתם של הקטינים במשטרה (במיעוט המקרים הפנייה התקבלה רק בבית משפט). ראו בעניין זה גם דו"ח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 36, לפיו 63% מהקטינים נחקרו מבלי שניתן להם ייעוץ, הן בשל אי הקפדה על מימוש הזכות והן בשל ויתור הקטינים על זכותם זו. 42 שיעור הפונים הקטינים שבקשתם לייצוג הועברה לפני חקירה מהמשטרה: מחוז תל אביב - 73%, מחוז מרכז - 57%, מחוז ירושלים - 91%, מחוז חיפה - 56%, נגרת והצפון - 54%, מחוז דרום - 88%.

43 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 10: Children's Rights in Juvenile Justice, 25 April 2003, paras. 53-54 (להלן: CRC/C/GC/10, available at: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>)

44 לעניין המחלוקת לגבי זכותם של קטינים עצורים לנוכחות הורים בחקירה, ראו: החלטת כ"ב השופט גבאי ריכטר מבית משפט השלום לנוער בירושלים, מ"י 54309-02-16 מדינת ישראל נ' פלוני (לא פורסם, 25.2.16), לפיה פרשנות המשטרה בעניין אינה מתקבלת על הדעת: "עצם העובדה שקטין עצור אינה מאיינת את זכותו לנוכחות הורה. פרשנות הרשות החוקרת לכן היא גורפת מדי ובלתי סבירה ומרוקנת מתוכן את החובה לאפשר לקטין נוכחות הורה". וכן ראו גם החלטת כ"ב השופט ג'יה שפירא מבית"ש השלום בירושלים, מ"י 34772-12-15 מדינת ישראל נ' פלוני (לא פורסם, 17.12.15), שם נקבע כי הזכות לנוכחות

הורים קיימת גם לקטין עצור (על החלטתה הוגש ערר שהתקבל לגופו של עניין, מבלי להידרש לסוגיית הנוכחות, ראו: מ"י 42108-12-15 מדינת ישראל נ' פלוני (לא פורסם, 21.12.15)). כמו כן עיון בפרוטוקולים שקדמו לחקיקת הסעיף מיום 2.3.2008 ומיום 16.3.2008, מלמד כי מלכתחילה, כוונתו המקורית של המחוקק הייתה כי היות הקטין עצור עשויה להוות עילה נוספת המאפשרת להחריג את הזכות, אך לא לשלול זכות זו באופן קטגורי מקטינים עצורים.

45 היותו על זכות ההיוועצות גם הוא נובע לעיתים ממאפייני גיל הבגרות - קושי לשותף הורים, הסתגרות, ביישנות ושיאיפה לעצמאות.

46 פגיעה בטובת החקירה או בטובת הקטין; חשיפת עניין הנוגע לצנעת חייו של קטין אחר; לפגוע בשלומם הגופני או הנפשי של הקטין או של אדם אחר; להביא לשיבוש הליכי החקירה בשל חשד סביר כי אחד מהמנויים ברישה, או בן משפחתו של הורה הקטין או הקרוב האחר, היה צד לעבירה שבה חשוד הקטין; לגבי קטין שהוא חשוד

אין נתונים באשר להיקפי השימוש בחריגים המנויים בסעיף בכלל החקירות, אך בדו"ח מבקר המדינה לשנת 2014 קיימת התייחסות לאחוז הגבוה של המקרים בהם נשללה הזכות לנוכחות הורים מקטין עצור. בד"ח מודגש כי למרות שבמקרים אלו נוכחות ההורים אינה מוקנית בחוק אלא נתונה לשיקול דעת המשטרה - אין בכך כדי להפחית מחשיבותה של הזכות.

מן המדגם עלה כי 64% מהקטינים העצורים נחקרו ללא נוכחות הורה ו-33% מהם היו בין גילאי 12-15.⁴⁷ זאת על אף שבגילאים צעירים אלו, נוכחות ההורים היא חיונית.⁴⁸

לאור הדברים שהועלו, השליטה הניכרת של המשטרה ביכולת המימוש של הזכויות שנועדו להגן על קטינים מטרידה. יתרה מכך וכפי שיובהר להלן, לחוקרי המשטרה יש אף תפקיד מרכזי בהיקפי היותור ובבחירה שלא לממש את זכות ההיוועצות על ידי קטינים.

2. נטייתם של קטינים לווותר על זכויותיהם בחקירה

בעוד המגמה המשפטית העכשווית דוגלת בהפחתת הפטרנליזם כלפי קטינים, ובהגברת המעורבות העצמית והשתתפותם של קטינים בהליכי קבלת ההחלטות במשפט,⁴⁹ הנתונים באשר לאופן בו קטינים מסוגלים לממש את זכויותיהם הלכה למעשה מדאיגים. נדמה כי אותן סיבות שפורטו בהרחבה בחלק הראשון של הרשימה, הנועזות בשלב ההתפתחותי בו מצויים קטינים, משפיעות גם על היכולת והרצון שלהם לממש את הזכויות המוקנות לחשודים בחקירה - ובהן זכות השתיקה, זכות ההיוועצות והזכות לנוכחות הורים בחקירה. ברשימה זו אתמקד בעיקר ביכולתם של קטינים לממש את זכות ההיוועצות.

ממחקרים שנערכו בארה"ב נמצא כי מעל ל-90% מבני הנוער שהמשטרה חוקרת מוותרים על זכויותיהם כנחקרים (Miranda)

(rights) - דהיינו זכות השתיקה⁵⁰ וזכות ההיוועצות.⁵¹ כן נמצא, כי יותר בני נוער בגילאי 15 ומטה נטו לווותר על זכותם לייעוץ משפטי, ביחס לבני נוער בגילאי 17-16.⁵² בישראל עולה כי כ-23% מהקטינים העצורים מוותרים על זכותם לייעוץ על-ידי סניגור,⁵³ מתוכם 38% בגילאי 12-15.⁵⁴

מה גורם לקטין לווותר על ייעוץ על-ידי עורך דין, גם כאשר הייעוץ מוצע לו בחינם? על פניו, נדמה כי לא קיימת סיבה הגיונית לווותר על ייעוץ מקצועי בסיטואציה אשר אינה מוכרת לך, ואשר פערי הכוחות בה הם ברורים. עם זאת, גם בגירים מוותרים לעיתים קרובות על ייעוץ מקצועי.

היותור נובע ממצב הלחץ בו מצויים הנחקרים, השאיפה להביע את חפותם בכל דרך אפשרית,⁵⁵ או בשל מאפיינים אישיים של חשודים (אינם דוברי השפה, לוקים בנפשם או בשכלם, נחקרים צעירים), המונעים מהם להבין את משמעות היותור באופן מלא.⁵⁶ בקרב קטינים, נמצא כי קיימים שני הסברים מהותיים ליותור: האחד, קטינים אינם מבינים (מילולית או מהותית) כהלכה את האזהרה ואת הזכויות המוצעות להם, ומעריכים באופן שגוי את חשיבותן.⁵⁷ השני, האופן בו מיוזעים קטינים באשר לזכויותיהם לצד התמריץ שניתן להם על ידי החוקרים למימוש (או מוטב - אי-מימוש), המצמצמים את היקפי מימוש הזכות.

מחקרים שנערכו העלו שבקרב קטינים ישנה השפעה מוגברת להצעותיהם ועמדתם של חוקרי המשטרה.⁵⁸ קטינים נכנעים בקלות רבה יותר לחוקרי משטרה וללחץ שלילי המופעל עליהם במסגרת חקירה,⁵⁹ באופן שמוביל אותם להסכים להצעות שונות המוצעות להם במהלך החקירה, בהן ההצעה ליותור או לדחיית זכויותיהם. גם קטינים בוגרים יותר, אשר מבינים את משמעות אזהרת Miranda- מועדים להיכנע לפערי הכוח בהשוואה לבגירים.⁶⁰

בעבירת ביטחון כמשמעותו בסעיף 35(ב) לחוק המעצרים - לפגוע בביטחון המדינה; סיכול או שיבוש של החקירה או של חקירתם או מעצרם של חשודים נוספים בקשר לאירוע שלגביו נחקר הקטין; מניעת גילוי ראיה או תפיסת חפץ הקשור לעבירה שהקטין חשוד בביצועה; סיכול של מניעת עבירות נוספות; מניעת שחרורם ממעצר של הקטין או של חשודים אחרים.

⁴⁷ קיימת שונות בין המחוזות בניין זה. במחוזות ירושלים והמרכז כמחצית מהקטינים לא זכו לנוכחות הורים, בדרום כ-60%, בצפון כ-70%, ובתל אביב ובמחוז ש"י כ-80%. תגובת המשטרה כאמור היא כי נוכחות הורים אינה מחויבת על פי חוק כשהקטין עצור. ראו דו"ח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 36, בעמ' 423-424. ⁴⁸ שם, בעמ' 404.

⁴⁹ להרחבה על ההכרה והיישום של זכות ההשתתפות ורצון הילד, ראו למשל תמר מורג, "עשרים שנה אחרי: תפיסת זכויות הילד על פי האמנה בדבר זכויות הילד", **זכויות הילד והמשפט הישראלי** 15 (תמר מורג עורכת, 2010).

⁵⁰ על תכלית זכות השתיקה ראו למשל בני"ץ 6319/95 **כחמי נ' שופטת בית-משפט השלום בתל-אביב-יפו**, פ"ד נא(3) 750 (1997); רע"פ **מילשטיין**, לעיל ה"ש 10, בעמ' 378.

⁵¹ Kassir, לעיל ה"ש 6, בעמ' 251; Feld, לעיל ה"ש 8, בעמ' 11.

⁵² Viljoen, Klaver & Roesch, לעיל ה"ש 3.

⁵³ כ-1100 מקרים בשנה על פי מקדמי הניפוח. ראו דו"ח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 36, בעמ' 42.

⁵⁴ שם. ⁵⁵ מאמרו של Kassir, הסוקר מחקר התנהגותי, מצא כי חפים מפשע יטו משמעותית לווותר על זכויותיהם, מתוך אמונה בעצמם ובהליך (81% לעומת 36%), ראו Kassir, לעיל ה"ש 6, בעמ' 251.

⁵⁶ ראו לעניין זה מ"י (שלום-ת"א) 15-04-16569 **מדינת ישראל נ' עלי איסא**, החלטתו של כב' השופט ירון גת (פורסם בבנו, מיום 14.4.15), שם הרחיב בית המשפט את ההתייחסות למצב הדחק בו מצויים נחקרים, בפרט חשודים מוחלשים (אינם דוברי השפה, לוקים בנפשם או בשכלם, קטינים), וקבע כי **אין די בחובת היידוע של הנחקר בדבר זכויותיו, כדי לוודא יישום סביר וראוי של זכות היוועצות**. יידוע אשר אינו מתייחס למלוא היקפי הזכות והיבטיה - היכולת לקבל ייעוץ ללא תשלום, הזכות להיוועץ לפני החקירה ולא אחריה, הזכות להיוועץ גם אם מדובר בשעת לילה מאוחרת ועוד אינו מספק.

⁵⁷ כפי שפורט בהרחבה בחלק א' של מאמר זה, מאפייני האישיות הבלתי-בשלים של קטינים, היותם בעלי שיקול דעת בלתי בשל, הנובע מנטייתם לסיפוקים מיידיים (הרצון לסיים את הליך החקירה וללכת הביתה) ושאיפתם לריצוי גורמי סמכות משפיעים גם על שלב מקדמי זה של החקירה, ועל נטייתם לווותר על זכויותיהם, ראו Feld, לעיל ה"ש 8, בעמ' 10-11; וכן Scott-Hayward, לעיל ה"ש 17, בעמ' 53.

⁵⁸ גם בקרב בגירים הוכרה השפעתם של חוקרי משטרה על מימוש הזכות, ונקבע כי היותור על זכות ההיוועצות חייב להיות "חופשי ומרצון", וכי למשטרה אסור לנקוט בשום אמצעי כדי להשפיע על החלטתו של הנחקר בנקודה זו, ראו ע"פ 10049/08 **ראתב אבו עצא נ' מדינת ישראל**, (פורסם בבנו, 23.8.2012).

⁵⁹ קטינים בגילאי 15 ומטה נטו לווותר על זכויותיהם יותר מאשר קטינים בוגרים. ראו: Viljoen, Klaver & Roesch, לעיל ה"ש 3. ⁶⁰ Feld, לעיל ה"ש 8, בעמ' 4-5.

את החקירה, בלי יכולת להעריך נכונה את השלכות המצב או לסייע באופן ממשי לילדם. נהפוך הוא, פעמים רבות מעודדים מבוגרים את בני הנוער דווקא לשתף פעולה עם החוקרים, גם במקרים בהם הקטין אינו אשם, כפי שעולה משיעור הנוכחות הגבוה של הורים בתיקים בהם הוכח כי נמסרה הודאת שווא.⁶⁷ מכאן גם עמדתה הרשמית של האגודה האקדמית לפסיכיאטריה של הילד בארצות הברית (AACAP), לפיה אין להסתפק בנוכחות הורים בתוך חדר החקירות אלא יש צורך גם בנוכחות עורך דין בעת החקירה.⁶⁸

בהקשר זה כדאי לשים לב לכך שכל עוד לא הוסדרה בישראל זכותם של קטינים לנוכחות עורך דין בעת חקירתם, **יש לספק להורה בטרם כניסתו לחקירת ילדו הסבר ברור לגבי החקירה, השלכותיה ותפקידו בה.** כך למשל, רצוי להזכיר להורים שנוכחות דמות מוכרת ואוהבת מטעמו של הקטין נועדה להפחית מעוצמתה של טכניקת ה"בידוד" המשמשת בחקירות, לספק תמיכה רגשית ומוראלית לקטין ולהוות בקרה על המתרחש בתוך חדר החקירות. היא לא נועדה לסייע בקידום החקירה או למינוף החקירה לצרכי חינוך מחדש של ילדם (כשם שבמצב דחק של תאונת דרכים שנגרמה על ידי קטין, במהלכה גם הוא נפצע, לא נעסוק בתוכחות ואשמה, אלא במתן מענה מיידי לקטין הפצוע). זאת בפרט נוכח השלכות הקשות אשר עשויות להיות לחקירה משטרתית, כפי שפורטו בחלק הראשון של רשימה זו.

היכולת להפחית הלכה למעשה את השלכות הפוגעניות של החקירה על ידי **ייעוץ משפטי** לקטין קודם לחקירה, מורכבת אף היא. בפרט בהינתן הלחץ בו מצוי הקטין ויכולתם המעשית המוגבלת של קטינים ליישם את המלצות הייעוץ, למשל באמצעות מימוש זכות השתיקה. לא אעסוק בסוגיה חשובה זו ברשימה, אך אציין כי מהאמור במחקרים בדבר מאפייני האישיות של קטינים, עולה כי בעת מפגש ייעוץ ראשוני לקטין הניצב בפני חקירה ממושכת וקשה, רצוי כי עורך הדין יתייחס בהרחבה לפער התפישתי לגבי גורמי סמכות, ויספק לקטין הבהרה הנוגעת למניעים האמיתיים העומדים בראש מעיניו של החוקר בעת החקירה (פתרון הפרשה, ולא טובת הקטין). זאת ניתן לעשות באמצעות מתן הסבר מדויק לקטין באשר למניפולציות העשויות להינקט נגדו,⁶⁹ ואף באמצעות המחשה לגבי מידת הלחץ הצפויה לקטין ומתן כלים להתמודדות עם לחץ זה (למשל באמצעות ניתוק עצמי מהסיטואציה, אמפטיה, אשרור גרסתו של הקטין

בית המשפט המחוזי בחיפה⁶¹ הכיר בבעייתיות כפולה זו, וקבע כי ויתור הקטין על זכות ההיוועצות, אינו פוטר את המשטרה מחובת ההודעה לסניגוריה הציבורית, כאמור בסעיף 9ט(ב) לחוק הנוער. בהחלטתו, הדגיש בית המשפט את נקודת המוצא של חוק הנוער, לפיה יש להגן על זכויותיו של קטין בצורה מוגברת ביחס לבגיר, בקובעו כי **"יש להתייחס ב'חשדנות' לויתור מצד קטין על זכות ההיוועצות."**⁶²

בית המשפט השלום בתל-אביב⁶³ התייחס אף הוא לאופן הבלתי מספק בו מיידיעים חוקרי משטרה את החשודים הנחקרים על ידם וקבע כי בעניינם של חשודים מוחלשים, ובכלל זה קטינים, אין די בחובת היידוע עצמה כדי לוודא יישום סביר וראוי של זכות היוועצות. לגישת בית המשפט, במקרים אלו הסניגוריה הציבורית - ולא המשטרה - היא הגוף המתאים ביותר ליידע את החשוד בדבר זכותו להיוועץ בסניגור ציבורי לפני חקירתו, וזאת על מנת שהחשוד יוכל לקבל החלטה מושכלת יותר באשר לויתור על זכות ההיוועצות. אכן, לא בכדי נקבעה בחוק הנוער חובת הודעה מפורשת ומותאמת לקטין, "בלשון המובנת לו בהתחשב בגילו ובמידת בגרותו".⁶⁴ עם זאת, ממאמרה של עו"ד גליה ניצני, ממונה ארצית על ייצוג עצורים בסניגוריה הציבורית, עולה כי המניסיון המצטבר של הסניגוריה, יידוע מצד חוקרי המשטרה על זכות ההיוועצות נעשה בצורה פורמאלית בלבד וכדי לצאת ידי חובה, ולא מתוך מטרה שהנחקר יבין את זכויותיו ויממש אותן.⁶⁵

העובדה כי קטינים רבים מוותרים על זכויותיהם מפחיתה כאמור את עוצמת ההגנה של הזכויות שהוענקו לקטינים בחוק, אך גם כאשר מיושמות הזכויות המוקנות כיום בחוק, נראה כי אין בהן לספק מענה מהותי מספק לסיטואציה הפרובלמטית של חקירת קטינים במשטרה.

3. יעילות הזכויות המוקנות בחוק ויכולתן לספק הגנה לקטינים נחקרים

זכות ההיוועצות בעורך דין והזכות לנוכחות הורים בחקירה הן זכויות המערבות גורם חיצוני לחקירה. ככאלו, יכולתן לספק הגנה לקטינים מפני שיטות חקירה פוגעניות היא מוגבלת. כך למשל, נראה כי לעיתים אין בנוכחותם של הורים כדי למנוע את לחצי החקירה, ואף לא כדי למזערם.⁶⁶ חלק מההורים משוללי כל יכולת בעצמם לעמוד בפני החקירה המלחיצה ומונעים גם הם מתוך השאיפה לסיים

61 עמ"י (מחוזי חיפה) 15-01-5228 פלוני נ' מדינת ישראל, החלטתו של כב' השופט ליפשיץ (לא פורסם, 25.1.15).
 62 בית המשפט המחוזי מפנה בעניין זה לבש"פ 9220/12 פרץ נ' מדינת ישראל (פורסם בנוב, 26.12.12) וקובע, בהתאם לקביעת בית המשפט העליון, כי לפגיעה בזכות ההיוועצות יש נפקות גם לשלב המעצר, וכי בעניין זה אין מדובר בפגם של "מה בכך" ובזאת דוחה את ערר המדינה על החלטת השחרור.
 63 מ"י (שלום-ת"א) 15-04-16569 מדינת ישראל נ' עלי איסא, החלטתו של כב' השופט ירון גת (לא פורסם, 14.4.15).
 64 ס' 9ט לחוק הנוער וראו גם תקנות הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) (נוסח הודעה לקטין חשוד על זכויותיו בטרם חקירתו), התשע"ג-2013, אשר קובעות את נוסח ההודעה שעל החוקר למסור לקטין בטרם חקירתו.
 65 ראו גליה ניצני, "על מימושה של זכות ההיוועצות בסניגור ועל מערך הסניגוריה הציבורית לייצוג "סביב השעון" של עצורים לפני תחילת חקירתם", **הסניגור** 215, 4-7-8 (2015).
 66 Leo and Drizin, לעיל ה"ש 14, בעמ' 896.
 67 Kassir, לעיל ה"ש 6, בעמ' 251.
 68 המעמדה הרשמית עולה, כי הורים רבים אינם מסוגלים לסייע לקטין בעת חקירתו, ואף עשויים לפגוע בו בעצם נוכחותם - ראו החלטתה של מועצת האגודה של AACAP מיום 7.3.2013: Interviewing and Interrogating Juvenile Suspects: Policy Statement by the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. Retrieved from: http://www.aacap.org/aacap/policy_statements/2013/Interviewing_and_Interrogating_Juvenile_Suspects.aspx (להלן: AACAP).
 69 אמפטיה, מזעור האשם הנובע מהעבירה המיוחסת, והזדהות באשר למניעים שהביאו את הקטין לכאורה לבצע את העבירה, רמיזות להקלות במידה ויודה, שימוש במדבובים או "שתולים", דיוף ראיות, שקרים, בדייה של עדי ראיה או הודיות לכאורה של שותפים ועוד.

הנפשי של הקטין היה רעוע ביותר, וכי לא היה ביכולתו להמשיך ולהתנגד להאשמות החוקרים. לאחר **36 פעמים בהן חוזר הקטין, בבכי ובתסכול, על עמדת החפות שלו**, לבסוף הוא מתרצה ומודה.⁷²

נתונים סטטיסטיים מלמדים כי רוב ההודאות הכוזבות נמסרו בחקירות ממושכות. 85% מהחקירות שהסתיימו בהודאות כוזבות ארכו כ-6 שעות.⁷³ לעומת זאת, מרביתן המוחלט של החקירות הפליליות בארה"ב מסתיימות כיום, הלכה למעשה, תוך זקת ספורות ועד שעה.⁷⁴

הניגוד בין הזמן המועט שרוב החקירות השגרתיות מצריכות, לבין החקירות הארוכות שמסתיימות בהודאות כוזבות, מדליק נורה אדומה ומחייב התייחסות באמצעות הגבלה משמעותית של זמני חקירת קטינים.⁷⁵ הדבר נכון על אחת כמה וכמה לאור המסקנות בדבר הסיפוקים המידיים המניעים קטינים לפעול באופן בלתי רציונאלי ותפישת הזמן השונה של קטינים, שגורמת להם לאמוד זמנים כממושכים יותר מכפי שהם באמת.

כן יש צורך להתייחס לתנאים הניתנים לקטין בעודו שווה בתחנת המשטרה ובחקירה, לרבות תנאים פיזיים והפסקות.

2. תיעוד חקירותיהם של קטינים

בעשור האחרון, **משפטיים**, פסיכולוגים, אנשי אכיפת החוק והמערכת המשפטית הגיעו להסכמה כי תיעוד של חקירות מפחית הפעלת לחץ וסכנות של מסירת הודאות שווא,⁷⁶ ומגביר אמינות.⁷⁷ לתיעוד חזותי ישנו תפקיד קריטי בהבטחת הגינות החקירה והוא משמש ככלי חיוני, אובייקטיבי ועצמאי, המסייע לבית המשפט בקבלת התמונה המלאה.⁷⁸

פרויקט החפות מצא כי הקלטת חקירות הפחיתה את מספר הודאות השווא והגבירה את האמינות של הודאת נאשם כראייה משפטית, ולפיכך המלצתה היא להטיל חובת תיעוד רחבה של כל שלבי החקירה (החל מרגע הגעת הנחקר למשטרה). זאת כדי להעריך את מידת

וחיזוקה, אם הוא אינו שומר על זכות השתיקה). מאחר והודאותיהם של קטינים רבים מתקבלות לאחר חקירה ממושכת, נדמה כי אלמנט הזמן משמעותי מאד עבור הקטינים. חשוב על-כן להזכיר כי ממושכת ובלתי נעימה ככל שתהיה, החקירה תסתיים לבסוף.

על אף הבנאליות שבעצות אלו, נראה כי יש בהן כדי לתת מענה מסוים לקטין.

ג. הצורך בהסדרת כללים חקירתיים נוספים לקטינים - מה ראוי להסדיר?

בישראל אין כללים מוסדרים לגבי האופן בו ראוי לקיים חקירת קטינים. כך גם אין פרוטוקול מובנה או מתווה סדור המשמש את חוקרי המשטרה,⁷⁹ אשר נכון להיום אף אינם חייבים להיות מוסמכים כחוקרי נוער כדי לחקור קטינים.⁷¹ למעשה, מלבד הזכויות אותן הזכרנו בפרק הקודם ויעילותן המוגבלת, הקטין נותר חשוף לפגעי החקירה באופן כמעט מוחלט.

העמדת קטין בפני סיטואציה עמה אין לו כלים להתמודד בשל גילו הצעיר, וניצול עובדה זו לצורכי קידום החקירה, מעוררת תחושה קשה של חוסר הוגנות וחוסר הגינות, בפרט נוכח התוצאות המשמעותיות שעשויות להיות לחקירה שכזו ופערי הכוחות האינהרנטיים בחקירה. להלן אסקור מספר הצעות שהוכרו בספרות כיעילות בהפחתת פגיעותם של קטינים בחקירה. אציין כבר עתה כי בתזכיר חוק חקירת קטינים שפורסם, קיימת התייחסות לחלק מההסדרים המוצעים.

1. הגבלת משך חקירתם של קטינים

כמה פעמים אפשר לומר לא, עד שנכנעים? ויותר ספציפית - מה היכולת של קטין לעמוד איתן בפני הטחות חוזרות ונשנות של חוקר משטרה מיומן? אגלה שלא גדולה.

כך למשל ניתן ללמוד מהשלכות תיעוד מרתק, אם כי חלקי, שהציג לבית המשפט את האופן בו נוהלה חקירתו של תומס קוגדל, קטין כבן 12, אשר הואשם ברצח אחותו בת ה-11, ולאחר חקירה קשה בת 4 שעות הודה ברצח. גם בסרטון זה ניתן להבחין בבירור כי מצבו

70 וראו עמדתו של מאיר גלבע על הצורך בהסדרת כללי התשאול של קטינים, לעיל ה"ש 19.
71 ראו תזכיר חוק הנוער, לעיל ה"ש 4, המציע את הוספת ס' 19 והוספת התוספת השניה - חקירת קטין בידי חוקר נוער. ובדברי ההסבר "הועדה סברה כי ראוי לעגן בחוק חובה כי קטין ייחקר בידי חוקר נוער. הדבר מוסדר כיום בנהלי המשטרה אך עמדת הועדה היתה כי התייחסות הייחודית הנדרשת לחקירת קטינים לא תהיה שלמה ללא עיגון חובה כאמור בחוק. עם זאת יובהר כי המלצת הועדה מותנית בקבלת התוספת התקציבית הנדרשת לשם כך. יצוין כי הצעה דומה עלתה בעבר, על ידי שתי ועדות ציבוריות כפי שיפורט להלן, אך לא קודמה בהעדר תוספת תקציבית כאמור".

72 בזכות הלחץ הפסיכולוגי הרב הנחשף בתיעוד החלקי, ועדותו של הקטין בדבר האיומים והשקרים שנמסרו לו בחלקים הלא-מתועדים, התגלתה בפני בית המשפט התמונה המלאה של נסיבות ההודאה. ההודאה נפסלה על-ידי בית המשפט, ולא הוגש נגדו כתב אישום מחודש. לחלקים המתועדים של החקירה ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=ZPJW93yMe8c>, וכן ראו: Steven Drizin, James Nawoichyk, Laura Nirider & Joshua Tepfer: *Reducing risks: An Executive's Guide to Effective Juvenile Interview and Interrogation*, Published by The International Association of Chiefs of Police (2012). Retrieved from: <http://www.theiacp.org/Portals/0/pdfs/ReducingRisksAnExecutiveGuidetoEffectiveJuvenileInterviewandInterrogation.pdf> (להלן: המדריך להנחיות המשטרה).

73 Feld, לעיל ה"ש 8, בעמ' 20.

74 לעיתים תוך זקת ספורות: Feld, שם, בעמ' 20-22.

75 בתזכיר החוק המוצע (ס' 1.19(ב) לתזכיר) ישנה התייחסות למשך הזמן הכולל בו ניתן להחזיק קטין בתחנת המשטרה, העומד לפי הצעה על 6 שעות (עם אפשרויות הארכה). קיים צורך לקצר משמעותית את הזמנים, ולהגביל משמעותית גם את משכי החקירה עצמם.

76 מדובר באחד הלקחים הראשונים המופקים מהניסיון המצטבר בארצות הברית, בה נחשפו במהלך שני העשורים האחרונים מאות מקרים של הרשעות שווא, לפיו תיעוד חזותי מלא של חקירות פליליות יש בו כדי להביא לצמצום משמעותי בהיקף מסירתן של הודאות שווא בידי חשודים Andrew E. Taslitz, *High Expectations and Some Wounded Hopes: The Policy and Politics of a Uniform Statute on Videotaping Custodial Interrogations*, 7 NW. J. L. & Soc. Pol'y. 400, 404-408 (2012).

77 Taslitz, שם, דן בהצעת החוק שגיבש ה-Commission Uniform Law Commission לפיו תחויב המשטרה בהסדרת חקירת חשודים מתחילתן ועד סופן. ראו גם AACAP, לעיל ה"ש 68, וכן במדריך להנחיות המשטרה, לעיל ה"ש 72.

78 גם בדברי ההסבר להצעת החוק אשר היוותה בסיס לחקיקת חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), התשס"ב-2002, נאמר כי: "התיקון המוצע יאפשר לבית המשפט להתרשם, בדרך הקרובה ביותר להתרשמות בלתי אמצעית, מאופן ונסיבות מסירת הודאת הנאשם, ובכך תתאפשר הן הגנה טובה יותר על זכויותיו של נאשם,

שיש לאסור שימוש כנגד קטינים - שימוש במידע כוזב ומתן הבטחות שווא או אימונים.⁸⁷

המחקרים הרבים העוסקים בהודאות שווא מתייחסים גם הם לשתי שיטות חקירה אלו כמגבירות משמעותית סיכון להודאות שווא, בהיותן מערערות רגשית באופן שקטינים אינם מסוגלים להתמודד עימו.⁸⁸ מהסקירה הספרותית עולה כי קטינים שהודו הודאות שווא בשל שימוש במידע כוזב דיווחו כי הם לא ידעו כיצד להתמודד עם ראיות כה משמעותיות המעידות על אשמתם הלכאורית. בחלק מהעדויות אף צוין כי מצגי השווא המשכנעים גרמו לקטינים להאמין בעצמם באשמתם.⁸⁹

הבטחות שווא ואימונים מייצרים בקרב קטינים מצבי דחק קיצוניים שהם אינם מסוגלים להתמודד עימם, ותחושת דחיפות ובהילות. כל אלו מגבירים את מידת הלחץ הפנימי, וגורמים לקטין לשאוף לסיום הסיטואציה המלחיצה בדרך המהירה והזמינה לו - הודאה.⁹⁰

שיטות חקירה נוספות שנמצאו כבעייתיות בחקירות קטינים הן שימוש בשקרים, ובפרט כאלו המתייחסים למשפחה או לחבריו של הקטין,⁹¹ ושימוש בשאלות סוגסטיביות מנחות.⁹²

מכל האמור, נדמה כי אין מנוס מיצירת כללי חקירה מיוחדים לקטינים, אשר לוקחים בחשבון את פגיעותם הגדולה בחקירה, והנזק הנפשי האפשרי. כך גם נקבע בועדה הבינלאומית לזכויות הילד, שתפקידה לקבוע את דרכי היישום הראויות של אמנת זכויות הילד, אשר אושרה בישראל בשנת 1991. הועדה קבעה כי כללי חקירתם של קטינים צריכים להיות מותאמים לכך שקטינים מועדים למתן הודאות שווא במקרים בהם מופעלים לחצים ואימונים או ניתנות הבטחות להקלה, וכי על בתי המשפט לנקוט במשנה זהירות בקבלת הודאות קטינים כראיות קבילות ומהימנות.⁹³

הבנת הקטין באשר לשאלות שהוא נשאל על ידי החוקר ולמזער את הסיכוי להודאות שווא בעקבות לחצים בחקירה.⁷⁹ בארה"ב אומצה ההמלצה במספר רב של מדינות, וכן על-ידי מספר לא מבוטל של תחנות משטרה, גם מבלי שהוטלה עליהן חובה חוקית לעשות כן.⁸⁰ נדמה כי גם המשטרה מצופה לצדד בהסדרת חובת תיעוד חקירות, אשר יכולה לסייע בהפקת לקחים ובקרה עצמית, לאיין את הצורך בנוכחות חוקר נוסף ואף להגן על המשטרה מפני טענות שווא בנוגע לשימוש באמצעי לחץ.⁸¹

בישראל קיימת חובת תיעוד ביחס לחקירות נחקרים רגישים במיוחד - ילדים צעירים ובעלי מוגבלויות,⁸² וכן בעת חקירתם של חשודים בעבירות שעונשן מעל 10 שנים.⁸³ תזכיר חוק חקירת חשודים כולל המלצה להרחיב את חובת תיעוד החקירה של קטינים לכל עבירה מסוג פשע ומעלה,⁸⁴ כאשר דברי ההסבר מציינים כי מלכתחילה סברה הועדה כי ראוי לתעד חזותית את כל החקירות בהן נחקרים חשודים קטינים, ללא תלות בסוג העבירה. אולם, בשל המגבלות התקציביות ממליצה הועדה להרחיב את חובת התיעוד בשלב זה רק על עבירות מסוג פשע. נראה כי בשל העובדה שקטינים רבים נחקרים בגין עבירות קלות במיוחד⁸⁵ וההשלכות הפוגעניות האפשריות של החקירה אינן קשורות לסוג העבירה, יש להטיל חובת תיעוד מלאה, בדומה לזאת הנהוגה בחוק חקירת ילדים.⁸⁶

3. קביעת כללי חקירה מיוחדים לקטינים

מדריך חקירות רשמי שנכתב על ידי Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention - (OJJDP) וה- The International Association of Chiefs of Police (IACP), בסיוע המרכז להרשעות שווא של קטינים באוניברסיטת נורת'וסטרן, מתייחס באופן מיוחד לשתי שיטות חקירה מרכזיות

הן יעילות רבה יותר בבחינת הוכחות המובאות בפני בית המשפט [...] בית המשפט יוכל גם לשפוט אם נאשם "הובל" על-ידי שאלות החוקרים או שנשאל שאלות הבהרה בלבד, וכן ניתן יהיה להתרשם ממצבו ומצורת דיבורו של הנאשם לגבי צלילות דעתו והבנתו את שאלות חוקריו [...], ובכך לשפר את יכולתו של בית המשפט להגיע לחקר האמת השאלה הכה מרכזית במשפט הפלילי". ראו דברי הסבר להצעת חוק לתיקון פקודת הראיות (הודאת נאשם בעבירות חמורות) (תיקון מס' 15), התשס"א-2001, ה"ח 2928, 54.

79 ראו מסקנות פרויקט החפז האמריקאי <http://www.innocenceproject.org/false-confessions-recording-interrogations>
80 המדריך להנחיות המשטרה, לעיל ה"ש 72, בעמ' 12.

Barry C. Feld, *Police Interrogation of juvenile: An empirical study of policy and practice*, 97 J. CRIM. L. & CRIMINOLOGY 219, 81 (2006) 304-307.

82 ס' 5א(א) לחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשס"ו-1955, וכן ס' 10(א) לחוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס"ו-2005.

83 ס' 7 (1) לחוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), התשס"ב-2002.

84 תזכיר חוק הנוער, לעיל ה"ש 4, בעמ' 14 (עיקר 21), שם מוצע כי בקרב קטינים חובת התיעוד תחול על עבירות מסוג פשע, מעל 3 שנים.

85 מדו"ח המועצה לשלום הילד עולה כי בשנת 2014 נפתחו 26,216 תיקים במשטרה לקטינים. **יותר ממחצית** (55%) נסגרו. ראו דו"ח המועצה לשלום הילד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 29.

86 עמדת האגודה האמריקאית לפסיכיאטריה המקשרת בין פגיעותם של קטינים בחקירה, לבין הצורך בחובת תיעוד בחקירה: ראו AACAP, לעיל ה"ש 68.

87 המדריך להנחיות המשטרה, לעיל ה"ש 72.

88 Scott-Hayward, לעיל ה"ש 19.

89 המדריך להנחיות המשטרה, לעיל ה"ש 72. ראו גם Kassir, לעיל ה"ש 6, בעמ' 250. לדיון בלגיטימיות של שימוש בראיות כוזבות, והתייחסות הפסיקה לאורך השנים לתחבולה חקירתית זו בעניינם של בגירים ראו ע"פ 7939/10 **זדורוב נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 23.12.15), בפס' 47-59 לפסק דינו של כב' השופט דנציגר.

90 המדריך להנחיות המשטרה, לעיל ה"ש 72. ראו גם 14(4) - *Investigative Strategies in Confession cases*, AMERICAN BAR ASSOCIATION - Laura H. Niride, *Investigative Strategies in Confession Cases*, CHILDREN'S RIGHTS LITIGATION NEWSLETTER (2012). Retrieved from: <http://www.law.northwestern.edu/legalclinic/wrongfulconvictionsyouth/resources/publications/documents/InvestigativeStrategiesinConfessionCases.pdf>

91 גלבוע, לעיל ה"ש 19, בעמ' 71.

92 גלבוע, לעיל ה"ש 19, בעמ' 78.

93 CRC, לעיל ה"ש 43.

בתזכיר חוק חקירת קטינים מוצע להוסיף התייחסות נורמטיבית כללית, שתשלים את סעיף 1א לחוק הנוער,⁹⁴ כך שיוספו המילים: **”ובפגיעותו נוכח הפעלת הסמכות כלפיו.”** זאת, כמפורט בדבר ההסבר, מאחר שקטינים עשויים לחוות מצבים אלה כמצבי לחץ, ולהיות מושפעים מהם ביתר קלות. יש לקוות כי הנחיות אלו, אם יתקבלו, יהיו פריצת דרך משמעותית בנושא יובילו להתקנת כללים סדורים.

עד אשר יקבעו כללים אלו, תפקידם של בתי המשפט לנוער הוא ליצור את האבחנות על ידי פסיקה חד-משמעית, הקובעת נורמות ואמות מידה תוך פסילת ראיות במקרים המתאימים.

ד. סנוניות פסיקה - תפקידו של בית המשפט

התייחסותם של בתי המשפט לאופן חקירת קטינים מצומצמת ביותר, שכן במרבית תיקי הנוער כלל לא מתבצע מעקב שיפוטי אחר חקירת המשטרה. תיקים רבים נסגרים בשל חוסר עניין בקידום התיק⁹⁵ או באי-תביעה.⁹⁶ גם כאשר נפתח הליך פלילי, מעטים הם המקרים בהם מתקיימת ביקורת שיפוטית על שלבי החקירה, זאת משום שחלק ניכר מתיקי הנוער מסתיימים בהודאות והסדרים, וחומרי החקירה כלל אינם מוצגים לבתי המשפט. לעיתים, ובעיקר בשלב המעצר, מתייחסים בתי המשפט לטענות בדבר אופן ביצוע החקירה, אך התייחסות זאת בדרך כלל ממוקדת בהפרות הזכויות, פעמים תוך רפיו הפגם באמצעות שחרורו של הקטין ממעצר.⁹⁷

לצד זאת, פסק דין שהתקבל לאחרונה בבית המשפט המחוזי מרכז על-ידי כב' השופט פינקלשטיין⁹⁸ הכיר והדגיש את ההבדלים המהותיים הקיימים בין קטינים לבגירים בחקירה. זאת על אף שבאותו עניין, מדובר היה בהתנהלות משטרתית כה לקויה ופסולה, עד כי היתה מביאה לפסילת ההודיות גם לו היה מדובר בבגירים.

הליכי החקירה כללו תשאולים ארוכים שכלל לא תועדו או שתועדו בתמצית לאקונית ובלתי מדויקת, תשאולים בהעדר אזהרה ובהעדר הודעה כדין על זכויות, לרבות זכות ההיוועצות בעורך דין, אשר די בהם לגישת בית המשפט כדי להביא לפסילת ההודאה - במיוחד כשמדובר בקטין - וכן שיטות חקירה קשות ופוגעניות.⁹⁹

הצטברות הליקויים והפגיעות בנחקרים הובילה את בית המשפט להורות על פסילת ההודאות שנגבו מהקטינים, ולזכות באופן חד משמעי שני קטינים מעבירת רצח.

בהחלטתו, איבחן בית המשפט בין קטינים לבגירים וציין מפורשות שייכתנו מקרים בהם דרכי חקירה ייפסלו רק לגבי קטינים -

”שונה הוא הנחקר הקטין מן הנחקר הבגיר - במבנה אישיותו, בסף רגישותו, בבשלותו ובתלותו במבוגרים. הספרות והפסיקה הכירו בכך שתגובתו של קטין לשלילת חירותו וללחצי החקירה מעמידה אותו בסיכון מוגבר להודאת שווא, ועל כן דרכי חקירה המותרות כלפי בוגר אפשר שייאסרו לגבי קטינים.”¹⁰⁰

כאמור, הביקורת על החקירה בפסק הדין נוקבת, ומתייחסת למספר ערכים שיש להקפיד עליהם במהלך חקירה משטרתית, ביניהם הגנה על אמינותן של הודאות נאשמים, זכות הנחקר לאוטונומיה של הרצון החופשי והזכות להליך פלילי הוגן. כן קיימת התייחסות מעניינת ורחבה לתכלית ההרתעתית-חינוכית של המשטרה.

גם בהחלטתה של כב' השופטת חיימוביץ' מבית המשפט המחוזי בבאר-שבע,¹⁰¹ מופיעה התייחסות לנחקר הקטין ולאופן בו הוא חווה את החקירה, לאור פגיעותו המובנית. בהחלטה זוכה קטין מעבירת השוד שיוחסה לו, לאחר שנקבע כי נעשה בחקירתו שימוש בתרגיל חקירה בלתי לגיטימי, שהפר את זכותו להימנע מהפלה עצמית וכי קיים קשר סיבתי בין אמצעי החקירה הפסולים לבין ההודאה.

באותו עניין הואשמו שלושה קטינים בשוד קיוסק, אך שמרו על שתיקתם לאורך החקירה במשטרה. במסגרת תרגיל חקירה שבוצע מחוץ לתחנה, במהלכו התחזו שני שוטרים לעבריינים והכניסו את הקטינים לרכב יוקרתי תוך רמיזה כי הם משתייכים לעולם הפשע, הודו הקטינים ואף הפלילו זה את זה. בית המשפט הדגיש כי על אף עברו הפלילי המכביד של הנאשם הקטין, הכולל מאסר בפועל קודם, להבנתו הוא היה חייב בציות לעבריינים (המדומים), שאם לא כן, יאונה לו רע.

⁹⁴ ס' 1א לחוק הנוער: "מימוש זכויותיו של קטין, הפעלת סמכויות ונקיטת הליכים כלפיו ייעשו תוך שמירה על כבודו של הקטין, ומתן משקל ראוי לשיקולים של שיקומו, הטיפול בו, שילובו בחברה ותקנת השבים, וכן בהתחשב בגילו ובמידת ברותו".

⁹⁵ לעיל, ה"ש 85. לא פחות מ-55% מהתיקים שנפתחו לקטינים בשנת 2014 נסגרו.

⁹⁶ מדו"ח המועצה לשלום הילד, לעיל ה"ש 1, עולה כי 29% מהתיקים שנפתחו לקטינים בשנת 2014 במשטרה היו תיקי אי תביעה (או בשמם הקודם - ט"מ, טיפול מותנה). תיקי אי-תביעה מאפשרים לבני הנוער "הזדמנות שניה" ללא רישום פלילי או ניהול הליך פלילי בעניינם, בהינתן תנאים מסוימים - העדר רישום פלילי או אי תביעה קודם, עבירה קלה, הודאה באשמה, התנצלות. ראו גוטפריד-יעוז חואלן-אברס, לעיל ה"ש 1, בעמ' 111-115.

⁹⁷ ראו למשל עמ" 11-15-2793 (מחוזי ב"ש) **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 2.11.15), שם נדחה ערר מדינה אך בשל הפרת זכות ההיוועצות והפרה של חובת היידוע של הורי הקטין על מעצרו... הכרחי כי הרשות השופטת, המופקדת על חוקיות הליכים ותקינותם, תדע כי יכולה לתת אמון במשטרה ולסמוך על כך שהזכויות הידוניות של החשודים והעצורים... מקוימות ומכובדות הלכה למעשה, לא רק לשם הנראות אלא לשם הגשמתן בפועל של אותן התכליות הערכיות שביסוד אותן זכויות דיוניות". כן ראו מ" 14-08-42933 (שלום לנוער חיפה) **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 30.8.14), שחרור בשל הפרת הזכות לנוכחות הורים ללא הנמקה מהותית; מ" 15-06-36615 (שלום לנוער ת"א) **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 17.6.15) שחרור בשל הפרת זכות הייעוץ לפני חקירה, הזכות לנוכחות הורים והחובה להחזיק קטין עצור בנפרד מבגיר; מ" 15-09-39885 (שלום לנוער נצרת) **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 23.9.15) שחרור ממעצר בשל חקירה בשעות לילה והפרת הזכות לנוכחות הורים; מ" 13-04-34237 **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 21.3.14) שחרור בעקבות חקירה בשעות לילה, הפרת הזכות לנוכחות הורים וייעוץ לפני חקירה; מ" 14-08-42918 (שלום חיפה) **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 30.8.14) שם שוחרר קטין ממעצר לאחר שנשללה הזכות לנוכחות הורים, מבלי לנמק מדוע.

⁹⁸ תפ"ח (מחוזי מרכז) 10101-11-09 **מדינת ישראל נ' ע'ש'** (פורסם בנוב, 29.11.15).

⁹⁹ שם. לחץ נפשי העולה על המותר - שיטת חקירה בלתי הוגנת, איום במעצר, פיתוי והשאה, חקירה סוגסטיבית, רמיזות איומים על העונש שיקבל, המטרת שאלות ללא הפסק מכמה שוטרים, הבטחות לשחרור אם יספק הודאה. וכן תא ההמתנה החשוך, כבילה, העדר נוכחות הורים, שפת חקירה שאינה שפת אם, חקירה בשעות לילה שלא בידי חוקר נוער.

¹⁰⁰ שם, פס' 334 לפסק הדין.

¹⁰¹ ת"פ 14-07-62470 **מדינת ישראל נ' פלוני** (לא פורסם, 4.8.14). יוצג על-ידי עו"ד נעמה טייב.

קביעה זו, לפיה למוד ניסיון ככל שיהיה יש להתייחס ליכולת ההבנה הסובייקטיבית של הקטין בהיותו קטין, היא חשובה ומשמעותית. ואכן, בית המשפט קבע כי -

“האזירה שנוצרה תוך ניצול יחסי הכוחות בין עבריינים בכירים הקשורים ל X, כאלה שיש להם כבוד’ ושבנסיבות אחרות היו ‘קונסים אותו ב 200,000 ש’, לבין הקטינים, פגעה בחופש הבחירה של הקטינים לשמור על זכותם מפני הפללה עצמית.”¹⁰²

עוד נקבע כי -

“למרות הנזק שבזיכוי של הנאשם, אני סבורה כי עצמת הפגיעה בזכות המוגנת להמנע מהפללה עצמית, שהיתה במקרה הנדון משמעותית, [...] בפרט כשמדובר בקטינים [...] , גוברת על האינטרסים הציבוריים האחרים.”¹⁰³

ההטיות של חקירות קטינים ישנן השלכות לא רק כאשר מדובר בהודיית החשודים עצמם, אלא כלפי הודעות המפלילות עדימ ומעורבים. נתוני פרויקט החפות בארה"ב מלמדים כי מתוך 873 זיכויים שנסקרו בהליכים שלאחר הרשעה מאז שנת 1989 ועד לשנת 2012, 112 הרשעות שווא מבוססות על הפללת שווא של שותף לעבירה.¹⁰⁴ עם זאת, מקובל לחשוב כי הפללה על-ידי שותף תתכן רק בהינתן תמריץ כלשהו - הקלה בסעיפי האישום או הימנעות מהעמדה לדין.¹⁰⁵ המקרים שצוטטו¹⁰⁶ מלמדים כי בקרב קטינים לעיתים התמריץ הנדרש להפללה הוא הרבה פחות משמעותי. די היה בהבנה כי ההפללה תביא להפסקת החקירה הקשה כדי שהם יעשו כן.

בפרשות שפורטו לעיל, בהן זוכו קטינים מעבירות חמורות לאחר שנפסלו הודאותיהם, או שנפסלו הודאות מפלילות מידי שותפים-לכאורה קטינים, התייחסו בתי המשפט השונים לקטינותם של הנאשמים כנתון המעמיד אותם בסיכון מוגבר. באותם מקרים היה מדובר בשיטות חקירה קיצוניות שהביאו להודיות. ייתכן שאלו היו נפסלות גם לו היה מדובר בבגירים.

עם זאת, בהעדר כללים מוסדרים, גם במקרים פחותים בחומרתם יש צורך בהתערבות הערכאות השיפוטיות על מנת לייצר אמות מידה ראויות בעת חקירתם של קטינים ולהתוות נורמות משטריות מקובלות. בכך יש כדי לאותת, ואף לתמרץ, את המשטרה לנהוג כלפי קטינים נחקרים באופן ההולם את פגיעותם, בחזקת "בכיס (באופן מילולי ובלתי מילולי) זה כואב". ודוק - ייתכנו בהחלט מקרים בהם תיערך אבחנה בין דרכי חקירה שהן לגיטימיות עבור בגיר אך אינן לגיטימיות כלל וכלל בעניינו של נחקר קטין.

סוף דבר

העיסוק הרב בתחום הנוער בפלילים חושף אותי, פעם אחר פעם, לפערי ההתייחסות הגדולים הקיימים בחברה - בין כלל הקטינים לבין קטינים פורעי חוק, ולחוסר ההוגנות שבהם.

מחד, אנו מקדישים מאמצים רבים, הן ברמה החברתית והן ברמה החקיקתית, כדי להתאים את פעולותיהם של ילדינו הקטינים לשלב ההתפתחותי בו הם נמצאים, וליכולותיהם המוגבלות לקבל החלטות (וראו למשל העדר הסכמה מדעת לקיום יחסי מין, הגבלת גיל הנישואין, הגבלת פעולות אזרחיות). מאידך, נדמה כי כאשר קיימת מעורבות קטינים בפעילות פורעת חוק, הרציונאלים העומדים מאחורי היחס המגונן והסלחני כמעט נזנחים, והאבחנה בין קטינים לבגירים הופכת להיות מינימאלית.

מבחינתי, רשימה זו נועדה להמחיש את הצורך במתן יחס תואם ומותאם לקטינים **דווקא** בעת חקירה משטרית, שבמהלכה הגנת החברה נדרשת ביתר שאת.

חקירה משטרית היא סיטואציה בלתי מוכרת, מלחיצה ומטלטלת. מעמדם של גורמי הסמכות ופערי הכוחות הגדולים, מערערים את שיקול דעתם הבלתי-מפותח של קטינים, ומעמידים אותם בסיכון גבוה להודאות שווא ולנזקים רגשיים. בישראל, השלכות אלו טרם הבשילו לכדי חקיקת כללים מנחים, אשר יאבחנו בין קטינים נחקרים לבין בגירים נחקרים. עד אשר יעשה כן, נדמה כי תפקידם של בתי המשפט לנוער הוא לקבוע אמות מידה ראויות בעת חקירתם של קטינים, ובכך להנחיל שינוי ממש שישיפע גם על מקרים אשר כלל לא מגיעים לפתחו של בית המשפט.

¹⁰² שם, בעמ' 12 לפסק הדין.

¹⁰³ שם, פסקה אחרונה לפסק הדין.

¹⁰⁴ וראו למשל בע"פ 2879/14 פלוני נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 21.4.15). זוכו לאלתר (כבר ביום הדיון) שני קטינים שנשפטו ל-14 ו-11 חודשי מאסר בפועל, לאחר שהופללו על-ידי שותף קטין, ומבלי שימצא חיזוק מספק להרשעתם. עיון בנימוקי הערעור מלמד על שיטות חקירה קשות שנקטו, ובין היתר - צעקות, הבטחות שווא להקלה עד כדי פיתוי והשאה, הפעלת לחץ, חקירה ממושכת ביותר ועייפות קיצונית - הגם שלא אוזכרו בהחלטת בית המשפט. נימוקי הערעור המפורטים והיפים נמסרו באדיבות עו"ד משה סרוגוביץ'. כן ראו ת"פ (מחוזי י-ם) 28097-04-11 מדינת ישראל נ' פלוני (פורסם בבנו, 13.6.12), שם זוכו לבסוף חמישה נאשמים, ביניהם שלושה קטינים, ממספר אישומים הכוללים הכנת בקבוקי תבערה, יידויים ויידוי אבנים אל עבר כוחות ביטחון ואזרחים, באופן שגרם פגיעה קשה. בית המשפט זיכה את כל הנאשמים, וזאת על אף שהופללו על-ידי שניים אחרים (לחוד) - בגיר-צעיר וקטין, בשל הפגמים הרבים שנפלו בחקירתם של הקטינים השותפים. השניים, אשר הפלילו את המעורבים לאחר חקירות משטרה קשות, חזרו בהם מעדותם בפני בית המשפט. לצד בחינת חוזק הראיות לגופן, סקר בית המשפט את הפגמים הרבים אשר נפלו בחקירה, הן של הבגיר-הצעיר והן של הקטין. בית המשפט קבע, כי "בנסיבות האמורות נראה כי לא' מניע לרצות את חוקריו בהפללת [...], כדי להסיר מעליו את לחץ החקירה ולהשתחרר ממעצר".

¹⁰⁵ ראו: Gross & Shaffer, לעיל ה"ש 5, בעמ' 59. יודגש כי נכון להיום 1,813 מקרים זוכו, אך הנתונים מתייחסים לשנים עברו.

¹⁰⁶ שם.